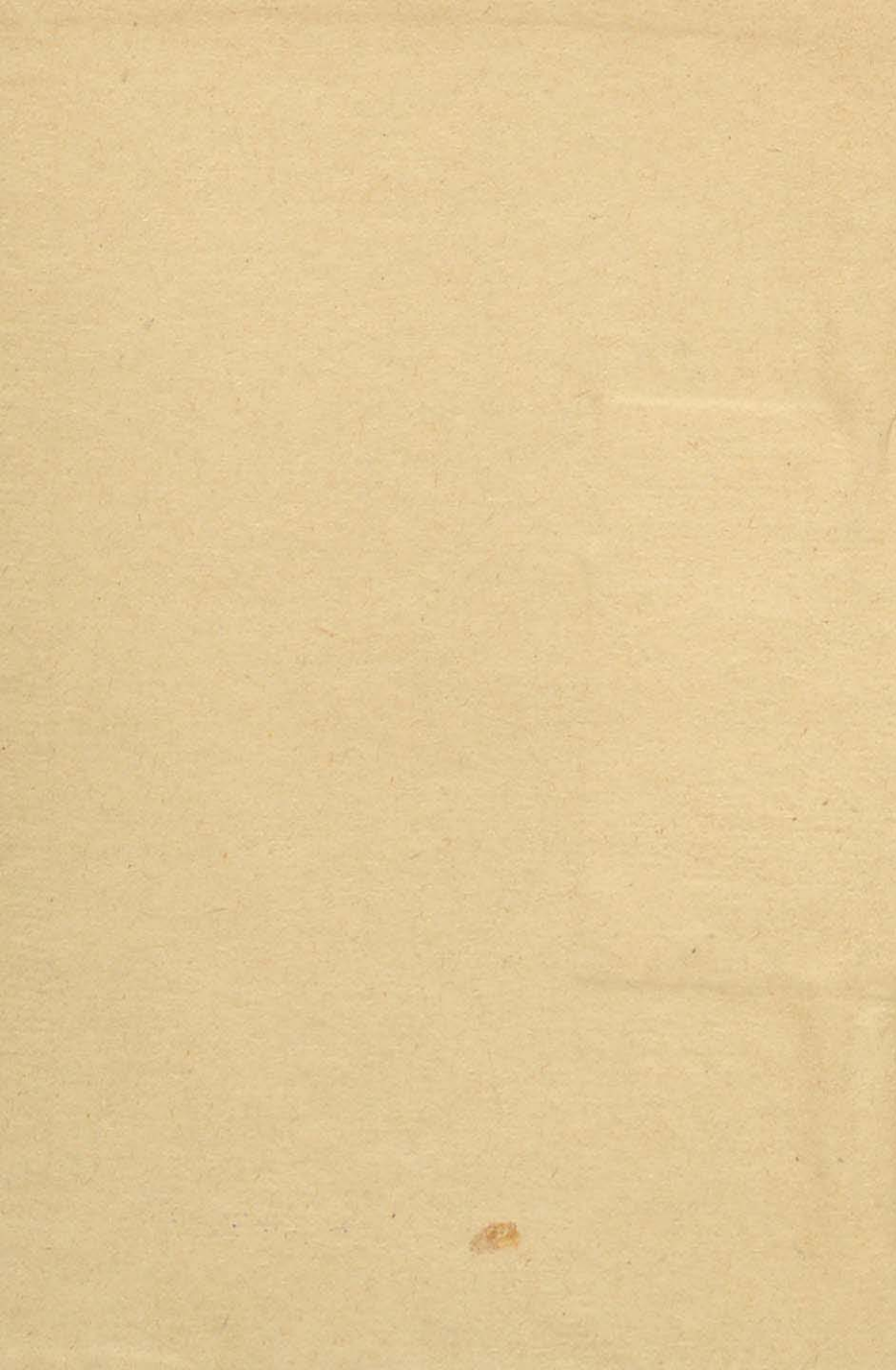
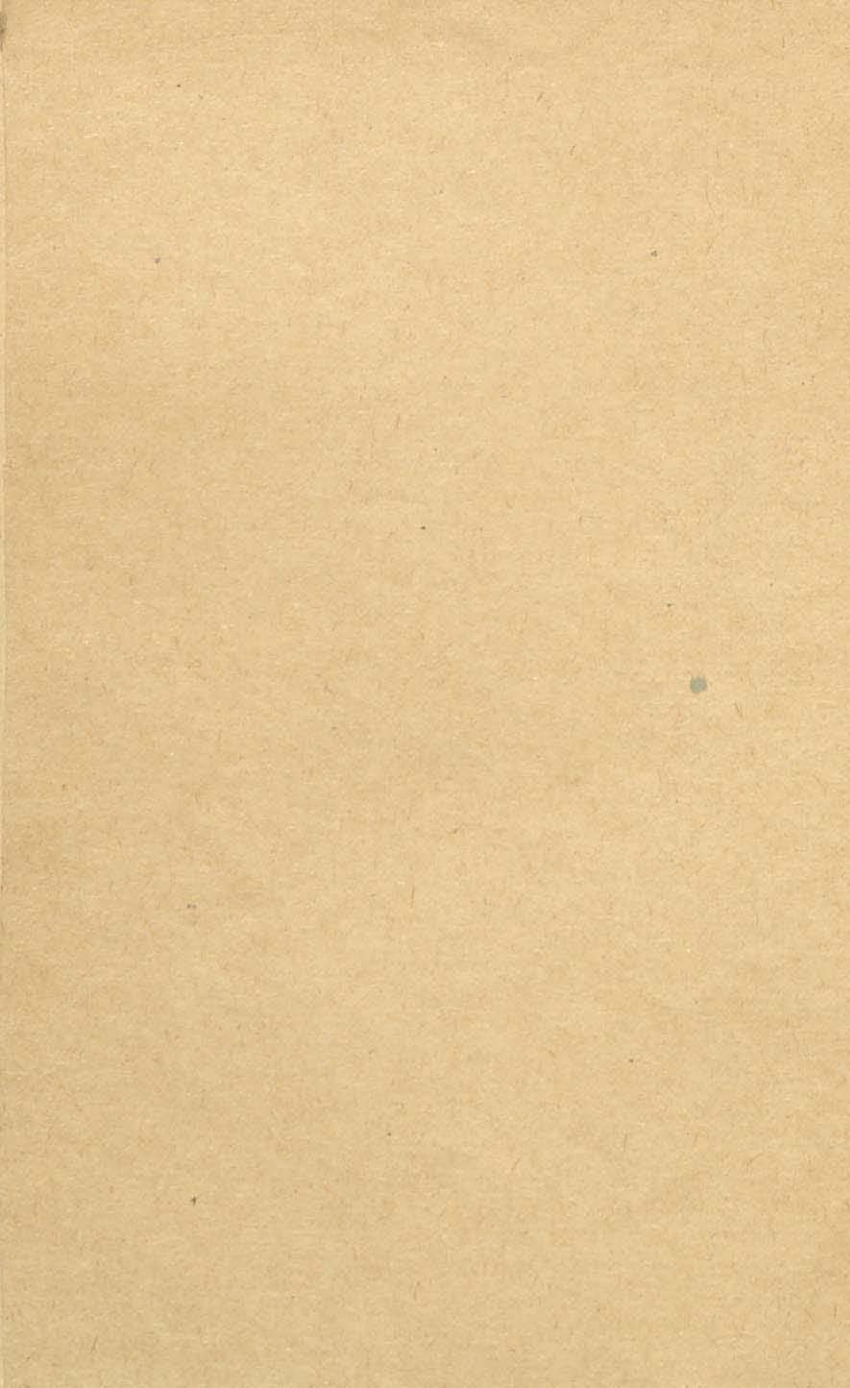

4515-4526

281.69
S-16

6B.2001

281.69
8-16

ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆՆ

ԵՐ ԱՅԺՄՈՒԹ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆ) Ը

Բ

Բ Ա Ն Ա Կ Օ Ս Ա Ի Թ Ի Ն

ՏՕՔ. Ն. ՏԱՂԱՒԱՐԵԱՆԻ

Քարտուղար Հ. Բ. Ը. Մ. Գահիրեի Կեդրոնին

Մեղրու Օսմ. Բաղրժանի,

1908 Յուլիս 18ին, Գահիրեի Լատրական Ընկերացական

մեջ արձանագրում :

281.69.
S-16

Մաղաքիա Արքեպիսկոպոս Օրմանեանը Եզկիպ-
տոսի Առաջնորդութեան կանչելու հարցը Գահիրէի օր-
ուան էն հրատապ խնդիրը դարձած ըլլալով եւ նկա-
տի ունենալով որ ամբողջ հայութիւնը շահագրգռու-
ուած է այդ ընտրութեան մէջ, անհրաժեշտ համա-
րեցինք վերհրատարակել ամբողջութեամբ և առանց
ստորակէտի մը փոփոխութեան Տօքթ. Ն. Տաղաւար-
եանի « Հայոց Կաթողիկոսութիւնն և Այժմու Կաթո-
ղիկոսի Ընտրութիւնն » խորագրով գրքոյկին այն
մասը որ կը վերաբերի Օրմանեանի: Այդ գրքոյկը
ամփոփումն է Տր. Տաղաւարեանի Գահիրէի Լոսարան-
Ընթերցատան մէջ 1908 Յուլիս 18 ին արտասանած
բանախօսութեան: Նկատի ունենալով որ Տր. Տաղա-
ւարեան նոյն այդ Կաթողիկոսական ընտրութեան հա-
մար Գահիրէէն իբր պատուիրակ զրկուած է, տարա-
կոյս չկայ թէ այն ժամանակուան մեր Ազգային իշ-
խանութիւնները՝ որոնց կէսէն աւելին այսօր ալ դեռ
կը մնան ազգային գործերու գլուխը՝ տարակոյս չկայ
թէ կ'ըսենք այն ժամանակուայ ազգային իշխանու-
թիւնները կը բաժնէին իրենց պատուիրակին զգա-
ցումները Օրմանեանի հանդէպ:

Այդ իրողութիւնը նախ և առաջ ու յետոյ Տր.
Ն. Տաղաւարեանի ունեցած գիրքը Հայութեան մէջ,
հիմնադիր անդամ Հայոց Բարեգործական Ընդհ. Մի-
թեան և նախկին ատենադպիր նոյն Միութեան Կե-
դրոնական Վարչութեան, նախկին Օսմանեան Բառը-
մանի Մէպուս և քարտուղար Հ. Բ. Ը. Միութեան
Կ. Պոլսոյ Մասնաճիւղին եւն. եւն., տարակոյս չու-
նինք թէ այդ երկու ազգային կրթութիւնները կը իր կուտան
այս հրատարակութեանը:

Printed in Turkey

Օրմանեան Մաղաքիա Արբազան Գաղատիացի մի
թունդ կաթոլիկ ընտանեաց զաւակն է, ծնած է ի Կ.
Պօլիս 1841ին. տասնամեայ Հոովմ Անտոնեանց վանքն
կը զրկուի՝ որոյ վարժարանի շրջանն աւարտելէ հոք
ուխտին միաբան կ'ըլլայ, և կը մտնէ Հոովմի Աստ-
ուածաբանական վարժարանն, զոր կ'աւարտէ 1865ին.
իր վարդապետական ճառի նիւթն եղած է Պապի ան-
սըխալականութիւնն:

Օրմանեան Անտոնեաններու ներկայացուցիչն էր
ի Կ. Պօլիս 1869-71 և ապա այդ ուխտի Կ. Պօլիս
հաստատուելէն հոք ի Հոովմ 1871-76: Օրմանեան
1876ին Կ. Պօլիս հասնելուն իր ուխտին կողմանէ
ամենէ սաստիկ կռուողն եղաւ Հատունի դէմ, և երբ
տեսաւ թէ՛ Հատուն զինքն կարգալոյժ հռչակելու կոն-
դակ հանելու վրայ էր ու Սազըզ Ազաճիի պատրիար-
քարանին կողմանէ իրեն հանդերձագրամ իսկ կը զը-
լացուէր, հակահատունեան մի քանի ընտանիքներով
Մայր եկեղեցւոյ ծոցն դարձաւ 1879ին, ու այսպէսով
կարգալոյժ ըլլալէ ազատեցաւ: Ներսէս Պատրիարք
առի վարձատրութիւն ծայրագոյնութեան աստիճան
տուաւ, և Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ քա-
րողիչ կարգեց զայն: Այս ատեններն Պերլինի վեհա-
ժողովոյն ազգեցութեան տակ Հայոցս մէջ արծար-
ծուած հոգի տարական զգացումներն շահագործեց

Օրմանեան և իր քարոզներով հայրենասէրի համբաւ հանեց, ու յաջողեցաւ յաջորդ տարին կարնոյ առաջնորդ ընտրուիլ: Եօթն տարի (1880-87) անդ մնաց, գրեթէ ապարդիւն, ու անգամ մ'ալ իր մասին եղած գանգատներուն դէմ արդարանալու համար Կ. Պօլիս գնաց: 1886ին եպիսկոպոսանալու համար էջմիածին այցելելուն ազգեց Մակար Կաթողիկոսի վրայ, ու յաջորդ տարին Գէորգեան ձեռնարանին Աստուածաբանութեան ուսուցիչ կարգուեցաւ: 1888ին Պօլիս դառնալով Գատրգիւղի և Գարակէօմրիւկի քարոզչութեան կոչուեցաւ:

Աչըզեան Սրբազան 1888ին Պատրիարք ընտրուելով՝ ուզեց իր այնչափ սիրած Արմաշն շէնցնել ու զայն Դպրեվանքի վերածել: Յաջողեցաւ ազգին հաւանութիւնն առնել, և Ունձեան Արիկն այդ ծրագրոյն համակրեցնել: Օրմանեան որ կեանքն այսպիսի վանքերու մէջ անցուցած էր՝ Արմաշու վանահայր նշանակուեցաւ, ուր մնաց 7 տարի. իւր գործունէութիւնն սկոյասիք և ապարդիւն պիտի ըլլար՝ եթէ իրեն օգնական չկարգուէր հմտալիցն Եղիշէ Դուրեան: (տես Մասիս 1907 Յունիս թիւ 31):

1896ի ջարդերուն Ազգն չկարողացաւ Արմաշու ծախսն հոգալ, զի սգրացեալ Արիկ էֆ.ն այդ հաստատութեան մեծ պաշտպանն բանտն էր, ուստի Օրմանեան փախաւ եկաւ ի Կ. Պօլիս, ու տխրահազակ Բարթողիմէոսի Տեղապահութեան օրով աշխատեցաւ Եզրիպտոսի առաջնորդութեան պարարտ պաշտօնն ձեռք բերել:

Այս ատեններն պատրիարքական թափուր աթոռն բազմելու եպիսկոպոս կը փնտռուէր, և Տատեան Յաւ

բութիւն փաշա Սուլթանի կողմանէ ըստ օրինի ընտ-
բութիւն կատարել տալու կոչուած էր : Եպիսկոպոս-
տաց մէջ աչքի զարնողներն իրբն Իզմիրլեանի հա-
մակիր արատաւորուած էին , և Բարթողիմէոսի ու
Նմանեաց ընտրութիւնն Ազգին կողմանէ կարելի չէր ,
իրբն չէզոք կը մնային Սերաստիոյ ալեգարդ Պետ-
րոս Արք Եպիսկոպոսն որ իբրև հին խստակրօն եկե-
ղեցական սիրելի էր ազգին ու յարգելի կառավարու-
թեան , և Օրմանեան՝ որ իբրև վանքերու մէջ մեծ-
ցող ոք չէզոք համարուած էր , ուստի և զիւրաւ
վարելի :

Տատեան անգամ մը միայն տեսաւ Օրմանեանն և
մեծ համակրութիւն չունեցաւ անոր մասին , և Պետ-
րոս Արք Եպիսկոպոսի պատրիարքացման կողմն էր
աւելի , սակայն Օրմանեան յաջողեցաւ անուղղակի
կերպով համոզել տալ փաշան թէ՛ Նա (Պետրոս Արք
Եպիսկոպոս) ինքզինքն չկարենալ կառավարելու չափ
ծեր էր , թէ Օրմանեան իր ձեռքն լաւ գործիք մը
կ'ըլլայ ու իր հրամաններով կը շարժեր , համոզուե-
ցաւ Յարութիւն փաշան ու անոր Պատրիարքացումը
յաջողցուց : Օրմանեան պատրիարքական աթոռն
եղնելուն մօտցաւ զինքն ընտրող ազգն ու ընտրել
տուող Արթին փաշան , և անմիջապէս Համիտի ձեռքն
գործիք եղաւ : Յարութիւն փաշա ընտրութենէն քիչ
վերջ զգաց իր սխալն , ու ամեն տտեն որ Օրմանեա-
նի սրեւէ մի շահատակութիւնն լսէր՝ կ'ըսէր . «Չարա-
շար սխալեցայ , անիծեալ ըլլայ այն օրն որ զայն
յանձնարարեցի , ես Ազգին դժբաղդութեան պատճառ
եղայ , մեղայ Աստուած . . . և այլն» :

Թուեմք աստ համառօտակի Օրմանեանի պատ-

ընտրութեան արձանագրութիւնն ի վեր 12 տարուան մէջ իր գործունէութեան արդիւնքներն :

Ա. — Օրմանեան Սահմանադրութիւնն Ռուսիոյ . — Արդէն Օսմ. կառավարութիւնն բաւական ժամանակէ ի վեր կ'ուզէր Հայոց Սահմանադրական իրաւունքներն խլել և յաջողած էր ինչ ինչ սեղմումներ յառաջ բերել, սակայն պատրիարքներն և Ազգ. Իշխանութեան վարիչներն պահպան էին այդ օրինագրքին և սկզբբամբ ոչինչ կորսուած էր : Բարթողիմէոսի տեղապահութեան օրով կառավարութիւնն Սահմանադրութեան վերաքննութեան խնդիրն մէջ ձգեց, այդ նպատակաւ Յանձնախումբ մը կազմուեցաւ, սակայն գործունէութիւնն առկախ մնաց, և քնականաբար մինչ նորոյն վաւերացումն՝ հինն կը պահէր իր բովանդակ ոյժն : Օրմանեան իր հանդիսաւոր ուխտին օրինական բանաձեւն փոխելով՝ «վերաքննալ Սահմանադրութեան» վրայ ըրաւ իր ուխտն, և քանի սր այն մէջտեղ չկար Օրմանեան ինքզինքն արտօնեալ զգաց ուղածին պէս վարուելու :

Օրմանեանի Պատրիարքական գահն արձանագրէն ի վեր կառավարութիւնն սկսաւ իր ծրագիրն ի գործ դնել, օգտուելով անոր համակերպող թուլութիւնէն, ու այժմ նոյն իսկ Սահմանադրութիւն բառն ջնջելով՝ Ազգ. Պատրիարքութեան Օրմանեանի կ'անուանեն զայն Ազգային թերթերն :

Օրմանեանի ընտրուելէն ի վեր երբէք Ազգ. Ժողով գումարած չէ. և ատոր հետեւանօք տարիներով կազմալուծեալ ժողովներով վարած է Ազգ. գործերն : Վարչական Ժողովներն փոխան 14 անգամոց՝ 5-7 Ժովական ունէին միայն և ատոնք ալ Դրան պաշտօն-

եայնք, շքանշանի սիրահար վաճառականներ, և Ազգին աչքէն ինկած մի քանի վարկաբեկ եկեղեցականներ էին՝ ու ասոնք Չի տեղ՝ 9 տարիներ գործեցին. և 1906ին այդ Վարչական ժողովներն՝ վերակազմելու համար փոխան Ղնդհ. ժողով գումարելու՝ Օրմանեան Դրան հետ համաձայնութեամբ և մի քանի երեսփոխանաց իբր թէ հաւանութեամբ՝ ընտրեց նմանօրինակ մարզացմէ Ազգ. այդ գերագոյն երկու ժողովներն, յորս ոչնչութիւններ և ըստ Սահմանագրական օրինաց դեռ բաւական տարիք չունեցող երիտասարդներ ալ կան. . . բաւէ՛ որ դոքա Դրան և Օրմանեանի համակիրներն են:

Ասոյ կաթողիկոսի ընտրութիւնն կանխաւ Դրան կողմանէ սրբագրուած ցուցակի մը վրայ կատարուեցաւ, իսկ վաւերացումն փոխան Ղնդհ. ժողովոյ բովէն անցնելու՝ Պատն ժողովն կատարեց:

Քաղ. և կրօնական ժողովներէ անուանեալ խորհուրդներու (Ուսումն. Տնտես. ևն.) անդամոց թիւերն պակսելուն՝ Օրմանեան իր հլու հպատակ դատարկութիւններով կը լեցնէր թիւն, ու այդպէսով ունեցաւ միշտ ամբողջական թուօք՝ ոչնչութիւններէ բաղկացեալ և իրեն գործիք ու մեղսակից մարդերով խորհուրդներ:

Գաւառաց մէջ Երեսփոխանութիւնն անուանական գոյութիւն ունի, սակայն իրենց որոշումներն շատ անգամ անգործողիբ կը մնան, իրենց ընտրած առաջնորդներն իսկ եթէ հաճելի չեն կառավարութեան՝ ընտրութիւնն կը բեկանի. օրինակ Ներսէսեպիսկ. Ասլանեան՝ որ Պալկարիոյ առաջնորդ ընտրուեցաւ, սակայն Գուռն չհաստատեց. և ընդհակա-

ուսկն տխրահուչակ Բարթողիմէոսի ձեռնասուն Արիստակէսն բռնի առաջնորդ ընտրուեցաւ Ամասիոյ, ուր ամէն կարգի շահատակութիւններ, նոյն իսկ առեւանգումներ ընել տուաւ :

Թագական խորհրդոց ըստ օրինի քուէարկութեամբ կազմութիւնն իսկ վերցած է՝ և Պատրիարքն ինքն, իրեն համակիր տափակութիւններով կը կազմէ առժամանակեայ Թաղ. Սորհուրդներ՝ որք յաւերժական կը մնան :

Ի մի բան Սահմանադրական ընտրութիւն, ժողովրդային ձայն, քուէ ևն. իսպառ բարձուած են շրնորհիւ Օրմանեանի համակերպող քաղաքականութեան :

Բ. Օրմանեան Ազգ. Բաղճարարեան իրաւունքներն մէ առ մէ վրայ տուաւ. — Յառաջ քան Սահմանադրութեան հաստատութիւնն իսկ հայ եկեղեցականք անբռնաբարելի էին և կառավարութիւնն զանոնք դատելու և պատժելու գործն Պատրիարքարանի կը թողուր. այժմ շնորհիւ Օրմանեանի թուլութեան որեւէ կրօնաւոր կը ձերբակալուի, կը բանտարկուի, կը դատուի ու կը դատապարտուի կառավարութեան կողմանէ :

Եկեղեցականք առաջի դատարանի առանց երդման կը վկայէին, այժմ անոնցմէ ալ օրինական երգում կը պահանջուի :

Ծննդոց և Մահերու վկայագրերն Թաղ. խորհրդոց կողմանէ կը տրուէր՝ այժմ Մարտիրոսեան տըրուած է այդ իրաւասութիւններն :

Պատրիարքարանի վկայութիւնք իբր բացարձակ ճշմարտութիւններ ընդունելի էին, այժմ քննութեան ենթակայ են և շատ անգամ առ ոչինչ կը համարուին :

Պատրիարքարանի Թագրէնէն և խնդիրներն ի նկատ կ'առնուէին և կամ գոնէ քաղաքալար պատասխանով մը կը մերժուէին, այժմ ընդհանրապէս պատասխան իսկ չեն տար և բերող բարապանն կը վըռընտին ու երբեմն ալ կը ծեծեն:

Օրմանեանի օրով քանիցս նոյն իսկ պատրիարքարանն խուզարկուեցաւ ստիկանութեան կողմանէ և նա գրեթէ անտարբեր մնաց:

Գ. Օրմանեան Ազգ. Բողոքներն իեղբեց. — Ազգին ստիպման վրայ Օրմանեան երկիցս հրաժարման սպառնալեօք ազգին ամենակարեւոր բողոքներն ներկայեց և տուն քաշուեցաւ, ըսելով թէ «մինչեւ այդ խընդիրներն չկարգադրուին չեմ կրնար Պատրիարքարան երթալ». իրաց այս ձգտեալ վիճակն մի քանի ամիս տևեց, սակայն ապա դրամական պարգեւներ ընդունելով իր գործին զլուխն անցաւ:

Սասնոյ Բ. կոտորածի (1903) տեղեկագրերն եկած էին. Սուլթանն 300 սակի զրկելով այդ թուրքերն ուզեց, առաւ, և ժողովականներն անոնց ծայրն իսկ չտեսան (տես՝ «Ազգ» Շարաթ. 1908 մարտ 2 թիւ 49 ի Պոսթոն):

Ազթամարայ պատմական եկեղեցւոյն հրաշակերտ գմբէթն թուրքերն քանդեցին, վաւարականէն տեղեկագրեր, բողոքագրեր տեղացին. բայց Օրմանեան բողոք մ'իսկ չըրաւ, գուցէ վրամի ուժով պայանձեցաւ:

Դ. — Օրմանեան Ազգ. Բողոքներն շահագործեց և շահագործել ասաւ իրեններան. իրիմեանի պատրիարքութեան օրերէն ի վեր Պատրիարքարանն իրեն յատուկ կառք չունէր, և արդէն պէտք ալ չկար, զի պատ-

րիարքներն Պատրիարքարանի մէջ և կամ անոր մօտերն կը բնակէին, և այցելութեանց համար պատշաճ կառք կը վարձուէր: Օրմանեան չհեռացաւ երբէք իր տունէն ու երթեւեկի համար ամսական 18 ոսկւոյ ծախս մը բարգեց Պատրիարքարանի սնտուկին վրայ:

Նպաստից յանձնաժողովի սնտուկն Օրմանեան տարիներով առանձինն վարեց, առանց հաշուետուութեան... և երբ նպաստներն փրջ գտան ու սընտուկն դատարկեցաւ Յանձնաժողով մը կազմուեցաւ...: Այս սնտուկէն նպաստներ տրուած է շատ անգամ իրեն համակիր վարդապետաց և վարժապետաց:

Իզմիրլեանցի մրցանակներն կը տրուին շատ անգամ իր աշակերտ վարդապետներուն և կամ իրեն խնկարկու տափակութիւններուն:

Ողբացեալ Թավչանճեանի քարոզներու մրցանակըն իրեններուն բաժնեց, իրր թէ անոնց գրուածոց յետ քննութեան: Թավչանճեան զայս զգալով ինքն անձամբ կատարեց գոհովի դէմ գրուածներու մրցանակաբաշխումն:

Տարագրելոց Յանձնաժողովն՝ որ կազմուած էր՝ իրենց երկիրն աքսոր զրկուած ազգայնոց գոյքերու ու հաշիւներու պաշտպան կանգնելու համար, իրեն Ատենապետ ունեցաւ Օրմանեանի մի ազգականն՝ որ այդ խեղճերու արեան գին գումարէն 3000 ոսկի խորած է, կ'ըսուի:

Օրմանեանի ամենասիրելի աշակերտն Մշոյ առաջնորդութեան ատեն կտրօտելոց համար հացագին զրկուած 160 ոսկին իւրացուց: Առ այս Մուշէն եկած

բողոքներուն վրայ Ազգ. թերթերն իրար անցան, ու քննութիւն պահանջեցին. Օրմանեան Նպաստից Յանձնաժողովոյ անուանական անդամներուն իբր թէ վաւերացնել տուաւ այդ հաշիւն. Մշեցիք և թերթերն աւելի յազուէցան, և իւրացեալ գումարի հատուցումն պահանջեցին. Օրմանեան յուսահատ գրաքննութեան դիմեց և արգելել տուաւ այս խնդրոյ մասին որևէ բան չգրել:

Դեռ չէ լուսարանուած թէ ի՞նչ եղած է փարիզաբնակ Ա. Իօնէսքուի ի նպատ Զէյթունի Որբանոցին (1904ին) Օրմանեանի զրկած 14.450 Ֆր ի և ապա (1905ին) զրկած 200 սակեոյ գումարներն, քանի որ այդ Որբանոցն առ ի չգոյէ հասոյթի փակուեցաւ, և ո՛վ գիտէ զեռ որչա՞փ այդպիսի գումարներ կան՝ որոնց ինչ ըլլալն զեռ յայտնի չէ (տես Ռազմիկ լրագիր Ֆիլիպէի, 12 Մարտ 1908, թիւ 202):

Պատրիարքարանի նախորդ գործակատարի միջնորդութեամբ որևէ սոյգայնի գործ առանց վճարքի չէր կրնար կարգադրուիլ, նոյն իսկ ընտրեալ Առաջնորդաց «Պէրաթ»ներն առանց 10—30 սակի վճարքի ձեռք չէին անցուէր, և այս ամենն անշուշտ գիտակցութեամբ Օրմանեանի:

Ե. — Օրմանեան կառավարութեան ազգ. Գրաստիարանութեան գործչն ինքնուրու. — Ի վազուց կառավարութիւնն հաշտ աչօք չէր նայեր մեր Ազգ. գրաստիարակութեան գործոյն փայլուն և յառաջդիմական վիճակին, ամենէ աւելի իւր աչքին փուշն էին Միաց. Ընկերութիւնն որ Հայաստանի մէջ վարժարաններ կը պահէր, և Կ. Պոլսոյ Կեդրոնականն՝ ուր կը պատրաստուէր զարգացեալ և ազատաշունջ

զգացուցներով օժտուած Երիտասարդութիւն մը : Օր մանեանի մը պատրիարքութիւնն յարմար դատուեցաւ այդ երկու կարեւոր հաստատութիւններն տալալելու : Կառավարութիւնն՝ Միացեալի եկամուտներն ցամքեցնելէ հտք՝ զայն բնաջինջ ընելու հարուածն տուաւ ի ձեռն Օրմանեանի և դորա հետեանօք փակուեցան անկէ կախուած ունեցող վարժարաններն : Կեդրոնականն սր այնչափ արդիւնաբեր էր ի սկզբան՝ շնորհիւ իր հմուտ ուսուցչաց , Օրմանեան նոեմացուց զայն , իրեն համակիր խեղճ ու ջգային մարդուկներով ու անկեալներով լեցնելով զայն :

Օրմանեան տափակ ուսուցիչներն յանձնարարեց ու պաշտօնի կոչել տուաւ , ու կարողագոյններն սրք գլուխ ծռել չգրաէին հալածեց :

Զ. — Օրմանեան Ազգ. Մեծաւն կուլանքեց ու զայն իրեն եւթակոյ ըրաւ . — Այն լրագրեր սրք գինքն կը ջատագովէին անոնց կը վերապահէր Պատրիարքարանի լուրերու թարմերն , և գրաքննիչութեան դէմ պաշտպանութիւնն անոնց յատուկ էր . իսկ գինքն ու իր գործերն քննադատելու յանդգնողներն ո՛չ միայն իր շնորհներէն կը գրկէր , այլ և զայնս յուղղութիւն ածելու համար՝ պէտք եղած հրամաններն կուտար գրաքննութեան . որով կամույ ահամայ Լրագրերն իրեն գործիքներն ըրաւ :

Է. — Օրմանեան Ազգ. Բարձր Բարձաւնութիւնն իր արին մեջ սանելով զայն ջլատեց . — Օրմանեան Համարի օրինակին հետեւելով՝ ամեն իշխանութիւն իր ձեռքն առաւ , ու այն ամեն ժողովներու ու Խորհուրդներու մէջ ուր ինքն չէր կրնար ըլլալ՝ իր մարդուկներն դրաւ ու անոնց միջոցաւ կը ղեկավարէր : Հաստատ

տութիւն մը որ երկար տարիներ իր թանձգութեանց դէմ կեցաւ, ու այդ շրջանի մէջ փայլուն վիճակ մը ունեցաւ, Ազգ. Հիւանդանոցն էր. սակայն վերջապէս նա յաջողեցաւ և անդ իր մէկ ստոր Քլինիկէն՝ թուրք ոստիկանութեան մի գործիքն անօրէն դնել տալ . . . որոյ գործունէութեան օրէն Հիւանդանոցի փայլն շիջաւ, կարգն ու կանոն խանգարեցաւ, եկամտաներն նուազեցան և հակառակ պատասպարելոց թուէն 200 անձեր պակսեցնելուն՝ այսօր անկեալ վիճակ մ'ունի և պարսուց տակ կը հեծէ:

Լ. — Օրմանեան ոստիկանական խորհրդանոց ոյժ դաստիարակելու շնորհիւ զայն Բելադըբեց. — Օրմանեանի խորհրդով 40.000 դաւառացիներ իրենց բնակավայրերն աքսորուեցան, և առ այս առանց որեէ պատրաստութեան և իրենց ինչքերն հաւաքելու ու հաշիւներն փակելու ժամանակ տալու. ու այդ եղիկիւններն շատ անգամ մերկ ու բոկոտն, անօթի, քալելով և ոստիկանաց հսկողութեան և անգթութեանց տակ ճանապարհորդեցին, որով և բնականաբար իրենց կէսն երկիր հասան: Ասոնց մէջ կային վերջնականապէս Կ. Պօլլիս հաստատուած ընտանիքներ որք որեէ կապ չունէին այլևս իրենց երբեմնի ծննդավայրին հետ. այս խեղճերուն շահերն պաշտպանելու պաշտօն ունեցող Տարաքիւղոց Յանձնախումբի տնօրէն Ստեփան Ստեփանովի որ մի ազգական է Օրմանեանի՝ այս գործէն հարըտացաւ . . . :

Օրմանեան հաւանականաբար ընել տուած է այդ աքսորն վրէժն լուծելու համար յաւուրս Սուլթան Մահմուտի (1828) Կ. Պօլլոյ հայ կաթողիկէներու Գաղտնիք աքսորման. իր նախնիք այդ աքսորեալներու

մէջ գտնուած են, և իրենց ընտանիքն ինչպէս այլ գաղատիացիներ եղած են միշտ հայու թշնամի. . . . Օրմանեանց այս աքսորի գործն իր մեծագործութիւններէ կը համարի և պարծենալով ըսած է Հ. Մելեանին թէ՛ «Սրանք գնացին և ազգի համար 40 հազար զուակ յարուցին» (տես Մշակ թիւ 121 Յունիս 5, 1908):

Այս դէպքերէ վերջ ալ քանիներ աքսոր զրկուեցան միայն այն պատճառով որ Օրմանեան «ես այս մարդուն վրայ վստահութիւն չունիմ» կ'ըսէր. յիշատակեմք Մելքոն կիւրճեանն որ յանդգնած էր երբեմն իր եղբօր մասին քննադատական յօդուած մը գրել: Թուրքերն իսկ դիմալով այդ երիտասարդ գրագէտ ուսուցչի ու անոր ընտանեաց՝ ուզեցին միջամտել եւ ազատել, սակայն Օրմանեան աքսորումն պահանջեց, և այժմ նա ընտանեօք Գոսթէմուռնի կը գտնուի:

Հարիւրաւոր հայեր սոսանց հարցաքննութեան և դատարան ելնելու ամիսներով բանտերն մնացին և Օրմանեան այս ապօրինութեանց դէմ չբողոքեց:

Թ. — Օրմանեան լրտեսութիւնն աւելբեց. — Օրմանեան փոխան ուղղապէս կամ Պատր. գործակատարին միջոցաւ Պալատին ու Դրան հետ բանակցելու և ի հարկին Ազգին աւագանեաց աջակցութեան դիմելու լրտեսներու միջնորդութեան դիմեց միշտ, որպէս են Ռօպէր, Սիսակ Ֆէրիա, Արամ Ատիլ էֆ. ներն. որով այս ազտոտ անձնաւորութեանց յառաջգիմութեան պատճառ եղաւ ու անոնցմով ինքն ալ փայլեցաւ յաջս Համիտի, և այս տխրահռչակ անձանց միջոցաւ պատժել տուաւ իր քաղաքականութեան քննադատներն:

Ժ. — Օրմանեան ժողովրդեան կրօնական ղեացածն

պաննէց . — Հայն իբր կրօնական ազգ միշտ երկիւղած եղած է , բայց բնականաբար երբ իր կրօնի պետն զուրկ է այդ զգացումէ չկրնար զայն ներշնչել : Արդարեւ ինչպէս Օրմանեան կրնայ բարեպաշտիկ զգացումներ ներշնչել երբ ինքն չհաւատար , կը քարոզէ սկզբունքներ զորս չգործադրեր . կը պարտադրէ եւ միշտ այլոց հետ քինախնդիր վիճակի մէջ է : Կը պատմեն թէ Համբարձման օծնի մը հանդերձեալ էր պատարագել Ազգ . Հիւանդանոցի մէջ , առաւօտուն կ'իմանայ թէ Պալատն թլփատութիւն կայ , ուստի այլ եպիսկոպոսի մը կը թողու պատարագելու հոգն ու ինքն կը վազէ Պալատ կ'երթայ , ուր կ'իմանայ թէ Քրիստոնէից այցելութիւնն յառաջիկայ շաբթուան թողուած է . ինքզինքն իր մտերմաց առջեւ արդարացնելու համար ըսեր է թէ՝ « կը կարծէի թէ այդ առթիւ դրամական նուէր պիտի տրուէր շնորհաւորութեան գնացողաց » :

ԺԱ . — Օրմանեան էր հայն-կղերցւոյն ընկացող կրօնաբարց քեչ օրինակ եղաւ . — Օրմանեանի կանանց հանգէպ ունեցած տկարութիւնն և մասնաւորներու հետ փոխադարձ ստէպ այցելութիւններն , նամանաւանդ Իւսկիւտար ի Չամլըճա խտալացի գերասանուհիներու հետ ըրած հացկերոյթն , և այլ նմանօրինակ դէպքեր լեզու հանած են բարեպաշտիկ ժողովուրդն , ու կրօնաւորներն մանաւանդ ևրիտասարդ վարդապետներն երես ելած են ու անպատկառ կը շարունակեն իրենց շահատակութիւններն կ . Պսլտոյ տաքուկ սալօններուն մէջ , մասնաւոր տիկնանց պաշտպանութեան սպաւիւնած են և չեն ուզեր հեռանալ վստփորի գեղածիծաղ ամերէն՝ հովուելու համար զաւտուաց անտէր ժողո-

վուրդն : Եւ եղաւ ժամանակ մը որ Պոլսոյ մէջ 10 ե-
պիսկոպոստներ ու 15 վարդապետներ կը վիտային եւ
Օրմանեան չէր իսկ յանդգնէր զանոնք գաւառ զրկել
և յուղղութեան ածել, զի կը վախնար որ լսէր ան-
հաճոյ պատասխաններ :

ԺԲ . — Օրմանեան աճառնացեալ եկեղեցականութիւնն
սպաննեց . — Հայ եկեղեցւոյ մէջ ժողովուրդի հովութեան
դերն ամուսնացեալ քահանայից անկ է, անոնք իբր
ընտանեաց հայր օրինակ ըլլալու հն այլոց . Օրման-
եան միշտ կուսակրօններն յառաջ կը քաշէ, ամին
արարողութեան մէջ, Թաղում, Մկրտութիւն, Հարս-
նիք . իսկ քահանայից երկրորդական դեր մը կը արուի
անոնց իրաւունքներն կը խլուին, ուստի և թշուառ
կը մնան : Պոլսոյ մէջ ծերունազարդ քահանայներն ե-
րիտասարդ վարդապետաց ծառայներն հն, և բնա-
կանարար անոնք կ . Պոլսոյ շահաւոր միջավայրն չեն
թողուր գաւառներն երթալու համար . և եթէ այսպէս
չարունակուի կուսակրօններու թիւն պիտի շատնայ և
քահանայիցն նուազի, եւ մօտենայ Հոովմէական Եկե-
ղեցւոյ, որոյ կը ճգնի վերածել կարծես մեր Ազգ .
հին եկեղեցին :

ԺԳ . — Օրմանեան պարբերական շտապ սպաննեց . —
Հայ պատրիարքունք միշտ պատկառանք կը ներշն-
չէին առ հատարակ ոչ միայն հայ հասարակութեան
այլ և օտարաց վրայ . այդ շուքն իսպառ բարձուած է
այժմ :

Կրօնաւորք քաջածանօթ իր ներքին կենաց ոչ կը
յարգեն և ո՛չ կը հնազանդին իրեն, ի վիճակի չէ իսկ
ստիպել որեւէ բանի մը համար քահանայ մը կամ
վարդապետ մը, գալով եպիսկոպոսաց՝ անոնք բոլո-

րովին ինքնիշխան են ու անոնցմէ քիչ շատ աչքի
զարնոզներն նոյն իսկ ուղղապէս յարաբերութեան կը
մտնեն Դրան ու Պալատին հետ, և Պայրամից առթիւ
շնորհաւորութեան կ'երթան Սուլթանին՝ Պատրիար-
քին նման: Օրմանեան այս ամենուն կը տոկայ:

Օրմանեան թէպէտ ի նպաստ Ազգին շատ քիչ
բան կ'ընէ՝ սակայն իրեններուն համար նոյնն չէ. ա-
նոնց համար շարունակ պաշտօն, աստիճան, շքանշան
կը մուրայ. իր եղբայրն Պալատան բժիշկ եւ Առողջ.
Ժողովոյ անգամ անուանել տուած է. Տէր Ներսէսեան
Քաղաքապետական Ժողովոյ անգամ, Ռօպէր էֆ.ն՝
սոսկ լրտես մը՝ Հասարակաց շինութեանց նախարա-
րութեան խորհրդական եւայլն. անոնց ամենուն աս-
տիճաններ և շքանշաններ առնել տուած է. զինքը
դրուատողներուն բան չինայեր. ու միշտ իր անձ-
նական քարթերով զանոնք կը յանձնարարէ, նոյն իսկ
մասնաւորաց համար դատաւորաց կողմնակցութիւնն
կը խնդրէ: Պայրամի երեք օրերն առաւօտէն մինչեւ
երեկոյ այցելութեանց կը շրջի, մինչեւ իսկ երկրոր-
դական և երրորդական պաշտօնէից որք միայն իրենց
այցեատմներին կը զրկեն: Առաջ պատրիարքներն
միայն Սուլթանին, Մեծ Եպարքոսին և երբեմն ալ
Կրօնից Նախարարին կ'երթային:

Օրմանեան իր շարունակական այցելութիւններով
ու թեթեւսուիկ խօսակցութեամբ ձանձրոյթ ազգած է
թուրք աւագանիին որք զայն « հայոց ժեղ-ի՛ն պատ-
րիարքը» կ'անուանեն: Օրմանեան շարունակ քարոզ
կը խօսի, Պատարագ կ'ընէ, թաղերն կը շրջի, մեծա-
տուններն կը խնկարկէ, օրացոյց կը շինէ, Աստուա-
ծաբան ո՛ր ո՛ր յօդուածներ կը գրէ, ամէն հիւանդանոց

85-76471
(1001) 17497-55
(39)

երթալուն՝ որքերուն 20 օխայ շաքար կը բաժնէ, որքանոցի մը համար 40.50 դրշ. հանգանակող վարժարանաց սանուց կոնդակ կը գրէ, լրագրաց միջոցաւ ժողովուրդէն շնորհաւորական այցելութիւն կը մուրայ, Դրան պահանջից վրայ շնորհակալեաց ուղերձներ կը ստորագրեն. . . վերջապէս միշտ շարժուն վիճակի մէջ է, կ'ընէ ամեն ինչ ի բաց առեալ պատրիարքութենէ:

ԺԴ. — Օրմանեան Երեսօղէժայ Մէքանութեան Խառնակութիւնն — Տեղացի. — Արդարեւ Երուսաղեմայ Պատրիարքի ձերութեան հետեւանօք անդ անտեղութիւններ պատահած էին, եւ անոր հետեւանօք կուսակցութիւններ յառաջ եկած էին. Օրմանեան Սրբազան փոխան այդ կուսակցութեանց մէջ տեղի ունեցած անջրպետն բառնալու եւ օրինազանցութեանց առաջքն առնելու իր պարբերաբար դրկած պատուիրակներով և գրով ու հեռագրաւ որոտացած հրահանգներով կիրքերն գրգռեց եւ կուսակցութիւններն վառեց, ու մինչեւ իսկ օստիկանութեան ուշն հրաւիրեց մասնաւորներու վրայ, և այսպէս այդ Միաբանութիւնն յուզմանց մէջ պահեց տարիներով եւ ինքն « բաժանեա զի տիրեսցես » ի սկզբունքով իր իշխանութիւնն անդ տարածած է, առանց կատարեալ կարգ ու կանոն դնելու (տես Մշակ 1908 Յունիս 5, թիւ 121):

ԺԵ. — Օրմանեան Կրօնից Սոց Կաթ. — Բնու ընթէ. — Այո՛, երկար աշխատեցաւ առ այս, և կամ աւելի զայ Պատրիարքական աթոռին հետ կցելով՝ իւր անձին վրայ կեդրոնացնել այդ երկու իշխանութիւններն մնալով միշտ ի Կ. Պօլիս. ի մի բան Հայ-Հոսովականներու պետին նման ըլլալ « Կաթողիկոս-Պատրի-

արք» : Յաջողած էր Դուռն համօղել առ այս . ուստի նախ ամեն կարգի զժուարութիւններ յարոյց Սոսյ Կաթողիկոսի ընտրութեան դէմ , սակայն տեսնելով որ Ազգն շատ գժգոհ է իր այս զիրքէն , թողուց իր այս սեւ ծրագիրն . . . և յետ ընտրութեան Կաթողիկոսի ջանաց այդ աթոռն անշուք պահել . . . հակառակեցաւ Սահակ Բ . Կաթողիկոսի Պօլլիս գալուն , ու երբ նա յաջողեցաւ դալ՝ անոր ներկայութիւնն անշուք ընելու ամեն միջոց ի գործ դրաւ : Նոյն իսկ ի պատիւ Սոսյ Կաթողիկոսի՝ բարեյիշատակ Արիկ էֆ . ի յապարտան տրուած մեծ հացկերոյթն իր լրտեսներու միջոցաւ արգիլել տուաւ , ի նպատակ Սոսյ Աթոռին եղած հանգանակութիւնն չյաջողցնելու համար ամեն ինչ ըրաւ ու այժմ ամեն միջոց ի գործ կը դնէ ազքատ ու կարօտ պահելու համար այդ աթոռը : Կաթողիկոսական իշխանութեան տակ գտնուած որբանոցներու ու վարժարանաց նպատաներն դադրեցուց , և նոյն իսկ Կիլիկիոյ համար զրկուած նպատաներն իրենց տեղն ու նպատակին չէր հասցներ , որպէս փարիզարնակ Ա . Իուանէսքուի ի նպատակ Չէյթուրնի սրբանոցին զրկած 14 . 450 Քր . ի գումարն և այդ քաղաքի ազգապատկան ջերմուկներու օթեւանի շինութեան համար յիշեալին կողմէ զրկուած 200 սակին՝ եւն :

Սոսյ Կաթողիկոսարանն փլատակներու վերածուած է և գորտ շինութեան անփոյթ է Օրմանեան :

ԺԶ . — Օրմանեան վեհ . Հայրապետին՝ Հայրէկէ՝ հրամանաց դէմ ըմբոստացաւ ու անոր ընկաղից դէմ քաղաքաց . — Օրմանեան իր մի քանի խեղճուկ ու ազատտ անցեալով վարկաբեկ կրօնաւորներով՝ իբր կրօնական ժողով մի քանի Հայրապետական ամուսնալուծումներ ու ու

րոշումներ բեկանեց, երիտասարդ այրի քահանայից կրկնամուսնութեան ազատաշունջ կարծիքին դէմ բողոթեց, զիրար պսակող երկու այրի քահանայներն կարգայոյժ հռչակեց, և սովաւ անարգեց Հայրապետական իրաւասութիւնն ու կարծիքը:

Կ. Պոլսոյ Աթոռէժ ազատուելով Ընդհ. Հայրապետական իշխանութեան տակ մտնել ուղող թեւերու ըզճից հակառակեցաւ, որպէս Ռուսմանիոյ, Պուլիարիոյ. յանդգնեցաւ մինչեւ իսկ Վիհ. Հայրապետին եւրոպիոյ արքունիքներն զրկած պատգամաւորութեան Ազգին ներկայացուցիչն ըլլալը հերքել, եւ ինչ որ Ողբացեալ Հայրիկ միշտ ներողամիտ աչօք նայած է այս Հոռոմի մէջ սնած վատիկանեան Ռօտէնին:

ԺԷ. — Օրմանեան հայու «Իր» շէքեր. — Զարգերու արիւն արցունքի ազդեցութեան տակ ամեն «ք ըզգածուեցաւ ի Կ. Պոլիս և սա տեւեց ժամանակ մը: Ամեն տուներէ ի նշան սգոյ սեղանի ճոխութիւններն դագրեցան, նոյն իսկ Ամանորի աւանդական պտուղներն վերցան, կանայք իրենց արդուզարդերն թողուցին, թատրոններու և զբօսավայրերու մէջ հայեր չէին տեսնուէր... սակայն Օրմանեան մնաց անտարբեր, շարունակելով իր զուարթ կատակարանութիւններն ու քալամպուրներն, և միշտ ճօխ սեղանի առջև... հինգշաբթի երեկոյներն ճաշէ առաջ շրջապատուած իրեն համակրելի տիկնանց խմբով օղիի սեղանին շուրջը, և Կ. Պոլսոյ ամեն եկեղեցիներու տօնին այն գիւղն կը պատարագէր, ու տպա կ'ընէր այցելութիւններ, պտոյտներ, որպէս Չամլըճա, Պէնտերն, Յուշտէտէ, Քեազըտ հանէ եւ ինչ առանց կարգալուպայուսակով հեան տարած արիւն արցունք քուրդ

նամականներն որք օգնութիւն, պաշտպանութիւն, հաց եւ մերկութիւննին ծածկելու ցնցոտիներ կը խնդրէին... գուցէ սիրան իրապէս քարեղէն է: Երբ մայրեր և քոյրեր իրենց բանտարկեալ զաւկի կամ հղբօր մասին Օրմանեանի միջամտութեան կը դիմէին և ոտքերն կը փարէին՝ զանոնք յետս մղելով կը պատասխանէր՝ « Ըրածնին թող քաշին »:

* * *

Աւելորդ է երկարել Օրմանեանի շահատակութեանց արդէն երկար շարքն՝ ի շարին գործածելով Ձեր համբերատար ունկնդրութիւնն. այս ամեն ծանօթ են թրքահայոց և մանաւանդ պոլսեանականներու, սակայն երեւի թէ « հեռուի սուրբն ղօրաւոր է » ի սկզբունքով ի Ռուսահայս կը գտնուին եղբի իրեն շատագոյններ. արդարեւ վերջերս տփղիս գումարեալ կաթ. Նախընտրական ժողովոյն աւելի քան 50 անդամոց մէջ գտնուեցան երեք անձեր որք յանդգնեցան պաշտպանել Օրմանեանը՝ հակառակ ժողովուկանաց աւագ մեծամասնութեան անոր մասին տ. . . ձ ջախջախիչ տննպատտ վկայութեանց, և առաջարկեցին Օրմանեանն եթէ ոչ թեկնածու՝ զանէ երկրորդ քանտիտա ներկայացնել . . . :

Վերջապէս ժողովն իր ջախջախիչ մեծամասնութեամբ այն եզրակացութեան յանգեցաւ թէ՛ Օրմանեանն ոչ թէ երկանուէն այլ նոյն իսկ քառանուէն ցանկէն դուրս ձգելու է: Արդարեւ անարգանք մը պիտի

ըլլար Հայ Ազգին և իւր բազմադարգան հեղեղեցոյն
որ Հռովմի ծոցն սնած ու մեծցած, Վատիկանի զղա-
ցումներով տողորուած մի անձ՝ որ հայու սիրտ ու
զգացում չկրէր՝ և որոյ պատրիարքութիւնն Հայոցս
համար այնչափ աղետալի եղաւ, բարձրանար ի գահ
Մեծին Գրիգորի, Ներսէսի, Սահակայ, Շնորհալոյ,
Աշտարակեցոյ և Խրիմեանի... ո՛չ, թող գտնէ մեր
Սուրբ նախահարց այդ աթոռն որ այնչափ զոհողու-
թեամբ պահուած է՝ չարատաւորի՛, ու անդ բարձ-
րանայ ժամանակի ամենէ մեծ Հոյ Եկեղեցականն, Կ.
Գոլտոյ Երկաթէ նախկին պատրիարքն՝ Ազգանուէրն
Իզմիրլեան :

Am

4374	77	80	83
75	78	81	(84)
76	79	82	

